

UDK 821.163.4(497.6)

Primljeno: 30. 04. 2020.

Pregledni rad

Review paper

Edina Murtić

DVA PJESNIKA MODERNE - ANTUN GUSTAV MATOŠ I MUSA ĆAZIM ĆATIĆ

Ovaj rad ukazuje na koji način su književnohistorijske i društvene okolnosti povezale poeziju Antuna Gustava Matoša i Muse Ćazima Ćatića. Brojna spominjanja Matoša i Ćatića u istom književnokritičkom i književnohistorijskom kontekstu upućuju na prožimanja poetika ovih pjesnika, što smo u komparativnom ključu nastojali istražiti na konkretnim primjerima pjesama. Simboličko pretakanje životnih tema u sonete i pjesme koje su obilježile period moderne u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini karakteristično je za oba pjesnika. U Ćatićevom i Matoševom pjesništvu moderna se pojavljuje kao rezultat duha vremena, općeg ali i vlastitog proživljenog iskustva. Ona je plod susretanja sa evropskim pjesničkim konjunkturama, ali i neminovnost 'unutarnjeg' književnog razvoja na prostorima južnoslavenske međuknjiževne zajednice.

Ključne riječi: Ćatić; Matoš; moderna; poezija; simbolizam; južnoslavenska interliterarna zajednica

UVOD

Mnogostruki su razlozi za paralelni pristup pjesnicima moderne Antunu Gustavu Matošu i Musi Ćazimu Ćatiću. Među njih spadaju intertekstualna preplitanja, svi dodiri i ogledanja dva pjesnika bliskih, ali ipak različitih duhovnih tradicija, o kojima su pisali najpoznatiji književni kritičari južnoslavenskih prostora. Tako Tin Ujević svjedoči da se Ćatić u Zagrebu vezao za Matošev krug na poseban način, zadržavši osobitost i sopstvene tradicije i pjesničkog zrenja uz refleksiju kulturnih obzora istoka i islamske filozofske i poetske tradicije, pretočene u pjesnički izraz na tragu evropskih

tendencija moderne, što ga je po mišljenju Ujevića učinilo „izoliranim“ i „zanemarenim“ u pjesničkim zbirkama i antologijama koje su prezentirale najznačajnije pjesnike i poeziju na razmeđu dva vijeka.

Istovremeno pripadanje, ali i posebnost, Ujević pak promatra kao nešto sasvim prirodno:

Ali nije uzrok samo u tome što se kasnije zagrebačka škola sve više vezala uz aktuelni Zagreb, što je Ćatić pomalo otpao. Drugi je uzrok taj što je Ćatić u ono vrijeme među »matoševcima« s kojim se družio bio potpuno usamljen, izoliran. Jer matoševci ili nematoševci (kako hoćete), oni su bili u tome času artiste i dekadenti; a Ćatić ako hoćemo da budemo iskreni, nije bio ni jedno ni drugo, jer je bio kudikamo od njih bliži tipu narodnog pjesnika i prirodnog čovjeka, osobito sprva. Filozofija njihova, uzeta približno, kod nekih možda i podsvjesno, bila je simbolistička; filozofija Ćatića bila je filozofija Orijenta, filozofija arapske poezije i kulture koja je došla do procvata, a imala u sebi i nečega realističkoga. Ukratko rečeno, mi smo neko vrijeme negirali vrijednosti života, a Ćatić je prihvaćao, možda za naš račun malo i suviše bezazleno, sumarno i grubo. Pred očima nam je lebdjela jedna dalekosežna epuracija stvarnosti. Za nas je bila važna nova riječ; neobičan adjektiv, tačna rima, čistoća linije, izabrana rijetkost senzacije. (Ujević 1965: 212-213)

Ujević je priznavao Ćatićeve autentičnost koja ga je odvajala i unutar književnih krugova u kojim se kretao.¹ Ćatićev sonet upućen Matošu svjedoči o njihovoj povezanosti istim i sličnim izbivanjima koja su ih egzistencijalno iscrpljivala, tako da se veza sa domovinom pretočila u stihove koji su svjedočanstvo vremena u kojem su nastali.

Matošu

Sa trpkijem smiješkom, plač što i suzu guši,

Vrati nam se na prag miloj ti domaji

K'o stradatelj, patnik. Sve ti udes sruši,

Al iverje zlatno što blista i sjaji

Čar hrvatskog slova sačuva u duši

Ti na tuđoj grudi. I gle, naši kraji

A i naši ljudi - sve se milo skruši

S umorne ti priče, što im duša raji.

¹ „Nama je bilo čudo da se može govoriti običnim riječima, i one su nam zadnje padale na um; a da su riječi i bile tu, šta vrijedi, ako je veza poremećena. Ćatiću se ovo stanje duha moralo činiti pomalo lažno, vještačko, kao da smo ga tražili na silu, premda je i njega privlačilo.“ (Ujević 1965: 213)

“Znamo kako je u davno već vrijeme Mearija stekao besmrtn glas i ime hraneći se ječmenicom. Ćatić je imao nešto od drevnih arapskih boema i slobodara, od perzijskih mistika vina. Time govorimo o duhu. Kada bismo govorili o formi, lako bismo mogli navesti kod njega primjere poput onih što su ih u Evropi slijedili August Platen, Rükert i drugi pozajmitelji i pretakači Istoka. Nego popularnošću, slavom i novcem Ćatić nije bio plaćen, sa svim tim što je imao nekoliko ljudi koji su ga voljeli i cijenili, dok je Mearija imao časti, popularnosti i slave, ali ne novca bez kojeg danas ništa nema“ (Ujević 1965: 215).

Vidicima i putim ona tajno uđe

Tu u našu dušu. I sad, kad crv boni

Pečalbe ti život ništi ponajhuđe,

Nehote nam ruka prsiju se hvata:

To duboko glas tvoj čarobno romoni

K'o kraljevsko zvono od srebra i zlata.

Brojne su usporedbe u književnokritičkim i književnohistorijskim osvrtima na poeziju Muse Ćazima Ćatića i Antuna Gustava Matoša. Te dodirne tačke su osnova i uporište da još jedanput istražimo šta su dijelili i koje su književnohistorijske okolnosti ispreplele životne i umjetničke sfere Matoša i Ćatića. Smatrali smo važnim da se iz sadašnje perspektive zapitamo u kakvim su društvenim, kulturnim i duhovnim okolnostima pjesnici Musa Ćazim Ćatić i Antun Gustav Matoš, a i drugi autori iz Matoševog kruga, susretali i djelovali jedni na druge. To je i prilika da iznova sagledamo duh i poetska iskustva moderne². Pri tome ćemo komparirati poetičke i književnohistorijske reference ova dva pjesnika moderne, ukazati na podudarnosti u životnim putevima koji su nesumnjivo povezani sa umjetničkim metamorfozama oba pjesnika, kao i na njihove individualnosti i specifičnosti.

Možda je najznačajnija književna odrednica koja povezuje ove pjesnike u tome što Matoš i Ćatić, na početku XX vijeka, napuštaju tradicionalne poetičke obrasce hrvatske i bosanskohercegovačke književnosti, promičući estetiku, teme i forme pjesništva karakteristične za moderne evropske tokove i prinoseći im vlastiti pečat. To raskrsno vrijeme još uvijek u velikoj mjeri aficirano zakašnjelim patosom nacional-romantičarske poetike i u hrvatskoj i u bošnjačkoj književnosti, smjenivao je postepeno artizam moderne naznakama simbolističke poetike.

Ono što je kritika zapazila kod Antuna Gustava Matoša i Muse Ćazima Ćatića u mnogomu je podudarno. Kranjčević, Vidrić, kao i Baudelaire, su poetski snažnim uticajem opredijelili stvaralački razvoj oba pjesnika. Razlike su povezane sa različitim životnim putevima i književnim doticajima. Francuski simbolizam Matoš je upoznao u Parizu, Ćatić se s njim susreo u Istanbulu, „posredstvom onovremene turske poezije, izložene snažnom utjecaju francuskog simbolizma“ (Duraković 1998: 99). Boravak u Zagrebu je nesumnjivo dao svoj obol Ćatićevoj poeziji, koja je posebno u prvoj fazi bila pod uticajem bošnjačke usmene tradicije, ali i njegovih prepjeva sa orijentalnih jezika. Značajno je spomenuti da je dobro poznavanje istočnog diwana i

² Umjetnost u doba moderne ne opisuje i ne analizira zbilju kao u realizmu, niti je želi negirati i potpuno promijeniti kao što su to činili, ili vjerovali da čine, avangardni umjetnici; ona zbilju doživljuje i oblikuje kao svoju vlastitu estetsku konstrukciju. Umjetnost u doba moderne umjetnikova je subjektivna projekcija, ona je sublimacija i rekreacija zbilje. Stoga su artizam, subjektivizam, estetizam, larpurlatizam itd.osnova načela umjetnosti na izmaku 19. i na početku 20. stoljeća” (Kravar, Oraić Tolić 1996: 54-55).

razumijevanje sufizma, mistički doživljaj života i Univerzuma također bitna odrednica poezije Muse Ćazima Ćatića, koja će, promatrano u kontekstu, posve inovativno svoju matičnu formu pronaći u formi soneta Matoševog tipa.

ŽIVOTNA I KNJIŽEVNA KRETANJA

Ćatićeve godine rođenja 1878. u bosanskohercegovačkoj književnosti označava prekretnicu, izuzetno dramatičan historijski trenutak raskida sa Osmanskim carstvom i pripajanje Austro-Ugarskoj monarhiji. Carigrad kao dotadašnji višestoljetni administrativni, kulturni i duhovni centar prestaje to biti za Bosnu i Hercegovinu, koja stupa u sasvim novi, poredak, a bosanskohercegovačko stanovništvo biva izloženo snalaženju u novim okolnostima. Događa se nagli zaokret javnog i kulturnog života u eurocentričnu sferu.

Ćatićevo obrazovanje bilo je predodređeno njegovim porijeklom i osiromašenim stanjem u porodici. U rodnom Odžaku pohađao je osnovnu građansku i vjersku školu (mekteb). Očeva smrt i majčina preudaja sudbinu su mu usmjerili prema Tešnju. U Tešnju je Ćatić, osim brijačkog zanata, pohađao i medresu, gdje je kao obavezne predmete izučavao arapski, turski i perzijski jezik. Drugi dio obrazovanja Ćatića povezuje sa Istanbulom. Tamo je pohađao poznatu medresu Mektebi Numunci Terreki, ali se zbog novčanih neprilika morao vratiti u Bosnu. Školovanje počinje, pa prekida, stalno se mučeći sa materijalnom oskudicom, koju je pratila boemština. Nakon što je uz niz peripetija u Sarajevu završio Šerijatsku sudačku školu, odlazi u Zagreb i upisuje pravni fakultet. Tu je najmanje vremena proveo baveći se studiranjem, a čitavim bićem se prepustio književnom ozračju Matoševa kruga.

Kada se ponovo vratio u Bosnu, uz već spomenute okolnosti i uprkos svim nesmiljenim sudbinskim nedaćama, Ćatić nastavlja književnu misiju. U ovom periodu proveo je dosta članaka i knjiga za poznatu *Muslimansku biblioteku* Bekira Kalajdžića u Mostaru. Napisao je brojne pjesme i eseje, i bio urednik časopisa *Biser*. To je bio drugi list koji je uređivao nakon sarajevskog *Behara*. Kada je mobiliziran i iz Tuzle prebačen u Mađarsku ubrzo je obolio od tuberkuloze. Vraćen je u Tešanj, gdje je umro 1915. O ovome je vrlo iscrpno i inspirativno pisao Enes Duraković u tekstu „Pjesnik na razmeđu epoha“ (1998), završivši dionicu posvećenu Ćatićeve životopisu ključnom rečenicom koja se odnosi na njegovo mjesto u bošnjačkom pjesništvu. „Iza ovog ovlašnog životopisa skriva se, međutim, tragična sudbina pjesnika koji je uza

svu nesmiljenost siromaškog potucanja uspio da zasnuje temelje modernom bošnjačkom pjesništvu dvadesetog stoljeća“ (Duraković 1998: 90).

Ovaj period nije samo kraj starog i početak novog vijeka, već i definitivno propadanje jednog velikog Carstva, i dolazak drugačijeg uređenja i modela življenja. Za porodicu poput Ćatićeve, i brojne druge, ovi su historijski procesi praćeni vidnom zbunjenošću, nesnalaženjem i teškom borbom da se opstane u novim izmijenjenim okolnostima. Ćatić je tu ličnu i porodičnu traumu izrazio u pjesmi *Ja nijesam sanjar*:

*...Ništa mi babo ostavio nije
U hladu da mi medom život sladi;
Tužni se pjesnik sam na sebi grije
I poput mrava radi, radi, radi,
Trošeći krvcu-snagu svoga duha,
Da steče samo tvrdu koru kruha. ...*

Ova duboka proživljavanja pratiće pjesnikov život do kraja u kojem boemština nije bila samo fleneristički dekor epohe kojoj je pripadao, već određenje vlastitog usuda.

Za razliku od Ćatića, Matoš je nakon rođenja odrastao u prilično stabilnoj porodici, a dobar dio djetinjstva ga vezuje za Zagreb. Rano Matoševo obrazovanje obilježeno je muzikom. Učio je svirati na violončelu i savladao je dobro tu vještinu, što će mu kasnije koristiti, jer je zarađivao od profesionalnog angažmana u orkestru, kada je kao vojni bjegunac završio u Beogradu. Muzika nije samo egzistencijalno prožimala Matoševu životnu putanju, već je imala odraz i u njegovoj poeziji. Poznata zvukovna dimenzija njegovih stihova, izravna je posljedica muzikalnosti i poznavanja muzičkih zakonitosti (Frangeš 1996; Kravar 1996). Prekinuvši formalno obrazovanje u gimnaziji, pobjegavši iz vojske, Matoš se obreo u Beogradu. U ovom periodu tekstove je objavljivao u Beogradu i Zagrebu. Poeziju značajnije počinje objavljivati od 1906., mada je bilo i ranijih pjesama, što se vremenski poklapa sa Ćatićevim najplodnijim pjesničkim razdobljem. Posvećen umjetnosti, ispunjen bogatstvom različitih susreta i spoznaja za Matoša je ovo ipak bio mukotrpan period, koji mu je kao i Ćatiću donio više gorčine i razočarenja, negoli zadovoljstva. Sa ocem se pozdravio u Zagrebu, prije bijega 1894, a ponovo su se susreli tek nakon šesnaest godina. Beograd mu je pružio dobrodošlicu, ali je naišao i na neodobravanje nakon što je objavio tekst o romanu Janka Veselinovića, te je morao opet poći dalje. Put ga je vodio u zapadnu Evropu, preko Münchena, Beča, Ženeve do Pariza. Široka evropska kulturna scena

ostavila je trag na Matoša, a posebno značajno je njegovo upoznavanje sa poezijom Charlesa Baudelairea i drugih parnasovaca i simbolista. U razdoblju od 1906. do 1914. piše poeziju „... unutarnjih doživljaja, iniciranih vanjskim manifestacijama iz svog vlastitog životnog iskustva. Što su sukobi sa životom bili jači i teži, i nemilosrdniji, to je krajnji cilj pjesnikov bio više naglašavan kao njegova ljudska potreba za smirenjem i harmonijom“ (Šicel 1966: 69).

NA RAZMEĐU EPOHA

I Matoš i Ćatić su gajili osjećaj decentriranosti svijeta i života. Osebusno pretakanje života u poeziju zapazili su kritičari prepoznajući duh moderne kao vanjski ali i izvorni unutarnji podsticaj:

Ćatić se nužno morao prikloniti izazovu novog, jer šeme i obrasci tradicije nisu mogli zadovoljiti složenost i dubinu njegovih sumnji, vjerovanja i pitanja upućenih i sebi i svijetu. Ugladenost i melanholična liričnost nove poezije privlačila je baš zbog postupne identifikacije dekadentnog u samoj poeziji sa dekadencijom u životu. Taj duh je, stoga, sasvim ovladao svim segmentima njegovog pjesništva, tjerajući ga na kontinuirano usložnjavanje poetskih struktura, ali i usložnjavanje vlastitog odnosa prema smislu stvaranja koliko i prema elementarnosti i tajanstvu svijeta. (Kazaz 1997: 64)

Na sličan način u povodu Matoša to flanerističko³ pretakanje stanja iz jednog plana u drugi komentira i naglašava Dubravka Oraić Tolić: „Tako su se u Matoševu životu i umjetnosti na neobičan način spojile obje pretpostavke europske umjetnosti s prijeloma prošlog stoljeća: ontološka kriza (Matoševo izbjeglištvo i bezdržavnost hrvatskog naroda u to doba) i flaneristička subjektivnost (Matoševo stvarno lutanje po Europi i Balkanu u potrazi za vlastitim i nacionalnim identitetom). Tako su, napokon, artizam (kao posljedica ontološke krize) i biografija (kao dosljedno ostvarenje flanerističke subjektivnosti) postali najširim okvirom u kojem su nastale i iz kojega se mogu shvatiti sve značajke Matoševe umjetnosti, pa i njegove proze“ (1996: 56). Štaviše, govori se i o svojevrsnom Matoševom "realizmu", koji je prisutan posebno u onim pjesmama koje možemo nazvati rodoljubnim i kritički angažiranim povodom stanja u domovini. Indolentnost i pokornost pred tuđinskom vlašću i aspiracijama najsnažnije odjekuju u sonetu *Stara pjesma*. Žestinu i ogorčenost Matoš

³ U užem smislu riječ *flâneur* je opuštenu i neobavezni šetač, ona osoba koja u slobodnom i neobaveznom tumačenju bez ikakve selekcije i ideoloških poruka bilježi svoje neposredne osjetilne podražaje, vidne i slušne osjete. U širem smislu »flaniranje« se može odnositi i na duhovne pojmove, tj. neobavezno tumačenje misaonim svijetom ideja i kulture.“(Kravar, OraićTolić: ibidem 55)

ne krije; sve to nije od jučer već dobro znana „stara pjesma“. Turbulentno vrijeme na razmeđu epoha je tema koja ga snažno zaokuplja a pretače je u sonet *1909.*. Kuenovsko i postkuenovsko doba je proživio u egzilu, a svjedočanstvo o njemu je poema *Mora*.

...IV.

Moja čaša

Nesreće je puna kao narod moj,

Otrova je puna kao mišji boj

Plitkih novinara, ludih poslanika,

Trošnih perjanica, pučkih sramotnika,

Dok golotrb seljak gine u tuđini,

Jer - slobodu prose našoj domovini!

Već spominjana izbijanja iz domovine čine dio vlastite sudbine, ali je u fokusu kolektivni, narodni usud. Poveznica eskapizma, boemizma i flanerizma, s jedne strane, i stanja kolektiva je konkretna nesloboda o kojoj je pjevao, a koju jedino može prevladati duhovna sloboda.

„U vijeku, kada „misli“ svaka šuša,

Mi, nimfolepti, skladno osjećamo,

Jer cilj je svemu istančana duša.

Ljepoti čistoj himnu zapjevajmo,

Božanski Satir kad nam milost dade

Za cvjetni uskrs hrvatske Plejade!

(Matoš, *Mladost Hrvatskoj*)

I u Ćatićevim stihovima nerijetko nailazimo na rezigniranost nad društvenom i individualnom duhovnom bijedom (*Moja ispovijest, Ja nijesam sanjar*), pri čemu se ukupna atmosfera pjesme na sličan način više ili manje naglašeno usmjerava ka višim umjetničkim i duhovnim sferama.

Znanstveni radovi o Ćatićevoj poeziji (Begić 1987; Rizvić 1994; Duraković 1998; Kazaz 1997; Spahić 2008), kao i o Matošu (Popović 1972; Jelčić 1984; Šicel 1997; Frangeš 1986; Kravar, Oraić Tolić 1996) svjedoče kako je njihov zajednički krug prevazilazio granice pripadanja, etno-kulturnih identiteta i individualnih idiosinkrazija. Taj kozmopolitizam, to prožimanje i naslanjanje nikako ne potiru poetsku originalnost, već naglašavaju bogatstvo formi i nijansi koje reflektiraju individualni svijet svakog ponaosob. Upravo tu dimenziju naglašava Vedad Spahić uočavajući da „...Ćatić posredno asimilira elemente moderne, simbolističke poetike, više vlastitim senzibilitetom za literarno ozračje nego knjiški. Ma koliko bilo oprezno to prihvatanje novoga, ono će ga obilježiti kao pjesnika uzdrmanih ali plodonosnih poetičkih

sklonosti, koji ostaje u poeziji na svakom mjestu stranac“ (2008: 109). I Matoš i Ćatić su ostvarili neke od najvrednijih pjesama moderne utkavši vlastite identitete, čak i u one stihove koji su bili odgovor na neke značajne društvene teme ili događaje. Prije svega njihovo viđenje slobode, koje se najčešće realizira u idealiziranoj ljubavi, ili liku uzvišene voljene žene.

LJUBAV I LJEPOTA U TEŽNJI KA SAVRŠENSTVU

Krenućemo od pjesama koje najizravnije povezuju Matoša i Ćatića u njihovim konvergencijama i različitostima s obzirom na tradiciju i poetičke konjunktore. Sličnost impresionističko- simbolističke poetike Matoševe pjesme *Srodnost* sa Ćatićevom pjesmom *Zambak* ukazuje, prema riječima Enesa Durakovića (1998: 100-101), na prelijevanja istih poetičkih vrlina u izražavanju bodlerovskog programskog simbolizma. Značajno je da se u ovim bodlerovski intoniranim stihovima impresionističkom plenerizmu suprotstavlja simbolistički smisao svijeta.

*U kineskoj maloj vazi
Na prozoru sobe moje
Cv'jeta zambak čist i bijel
Nevinosti poput tvoje.*

*Vrh zelene stabljike mu
Mekahno se perje širi
A oko njeg lepršaju
Sanje moje k'o leptiri.*

*Mističnijem svojim krilom
Vjetriči mu pelud trune
Pa mirisom opojnijem
Moju malu sobu pune.
Boju i svježi miris snijega i mlijeka ima,
Nevin, bijel i čist ko čedo, suza i krin.*

*Višega života otkud slutnja ta
Što ga kao glazba budi miris cvijeća?
Gdje je tajna duše koju đurđic zna?*

*Ja taj miris žedno gutam
Duša mi ga strasno pije
Ah u perju zambakovu
Tvoja duša sanke snije.
(Ćatić, Zambak)*

*Đurđic, skroman cvjetić, sitan, tih i fin,
Dršće, strepi i zebe kao da je zima;
Zvoni bijele psalme snježnim zvončićima
Potajno kraj vrbe gdje je stari mlin.*

*Pramaljeća blagog ovaj rosni sin
Najdraži je nama među cvjetovima;*

*Iz đurđica diše naša tiha sreća:
Miris tvoga bića, moja Ljubavi,
Slavi drobni đurđic, cvjetić ubavi.
(Matoš, Srodnost)*

I Matoš i Ćatić u završnim stihovima pjesme izražavaju mistički nagovještaj u kojem je cvijet simbol za uzvišenu ljubav. I kod jednog i kod drugog pjesnika metaforika počiva na sinestezijama inače karakterističnim za simbolističku poetiku. U pjesmama se prepliću boje i zvuci i mirisi. I ljiljan, odnosno zambak ili krin, kao i đurđić, imaju istu bijelu boju koja tradicionalno simbolizira nevinost i čistotu. Čak se u obje pjesme pojavljuju iste lekseme – pridjevi; bijel, čist, nevin, a Matoš je otišao i korak dalje, pa je i imenovao boju, miris, kao i zvona bijela kojima je htio sugerirati zvuk, realizirajući na taj način simbolistički programski cilj. Gotovo na identičan način i Ćatić artikulira isti poetički program u stihu “Zvuči l’ to svjetlost ili to zvuk sjaje?”.

Ljubav se u pjesničkim ostvarenjima Matoša i Ćatića poistovjećuje sa ljepotom. Zbog toga se u ovim stihovima nazire ista ona duhovnost u kojoj se ljepotom manifestira moć Apsoluta, što je i odlika sufijskog pjesništva istočnih mistika. Ipak, svaki na svoj način je iz perspektive vlastite tradicije odgovarao na apel pjesničkog poriva. Ćatić se pritom, kako primijećuje Vedad Spahić, „... nije mogao odriješiti čulnog doživljaja svijeta kako bi u potpunosti ovladao simbolističko-mističnom retorikom (...) te u najvećem dijelu svojih pjesama, pa i u onima simboličkomistične ambicije, ili potpuno udvaja čulno i duhovno i odustaje od njihove religiozne harmonije, ili ih tako daleke – pokajnički priziva u njihovu duhovno-religioznu simbiozu“ (2008: 110). Primjer za to su dvije pjesme *Notturmo* koje i već identičnim naslovom sugeriraju spomenuto pjesničko „pobratimstvo“ i intertekstualnost.

*O kako lagano nebom
Bijeli oblačci plove.
Trepavke sklopila narav
Pa rujne sniva snove.*

*U mraku jasminske noći
Mirisna dršće lipa,
Luna joj ljiljane sv’jetle
Po kruni smaragdnoj sipa.*

*A tamo za bujnim gajem
To Sava ravnicom teče
Do dragih rodnih mi žala,
Vječiti sanak snije,*

*Gdje moja Đulizara
Vječiti sanak snije,
A mjesec po grobu njenu
Cvjetne trakove lije.*

(Ćatić, *Notturmo*)

*Mlačna noć; u selu lavež; kasan
Ćuk il netopir;
Ljubav cvieća — miris jak i strasan
Slavi tajni pir.*

*Sitni cvrčak sjetno cvrči, jasan
Kao srebrn vir;
Teške oči sklapaju se na san,*

S neba rosi mir:

S mrkog tornja bat

Broji pospan sat,

Blaga svjetlost sipi sa visina;

Kroz samoću, muk,

Sve je tiši huk:

Željeznicu guta već daljina.

(Matoš, *Notturmo*)

Ćatićev *Notturmo* sav je u težnji pretapanja materijalnog/čulnog u duhovno. Od početnog nježnog prikaza ljepote blage proljetno-ljetne noći ispunjene mirisima cvijeća i drveća, što nagovještava i pobuđuje erotski drhtaj u prva dva katrena, misli se u nadolazećoj tercini komešaju ka nostalgичnom spominjanju rodnog kraja da bi u završnom katrenu skrenule i zaustavile se na grobu drage. U taj samo 'realistički' sunovrat pjesnik nas vodi bez patetike, bešumno se spuštamo sa nebeskih visina, dolazimo do rijeke Save, koja „ravnicom teče“. Ovo povezivanje slike prirode sa unutrašnjim stanjem lirskog subjekta također možemo protumačiti kao dio impresionističkog registra. Iako je riječ o dobu dana koje nerijetko budi jezu, kao i sama pomisao na grob, Ćatić ne naglašava težinu i grubost gubitka, što se također prepoznaje kao tipičan modernistički manir depersonalizacije čemu je Hugo Friedrich dao centralno mjesto u čuvenoj studiji *Struktura moderne lirike* (1969). Pjesma u kojoj nemire nadvladava blagost završava u vječnosti koju simbolizira transcendentna ljepota mjeseca. Ovakav prikaz smrti imamo i u posljednjim stihovima Matoševe pjesme *Utjeha kose*, u kojima se nagovještava utjeha i nada. Slikovnost je intenzivirana figurama personifikacije „Trepavke sklopila narav“ i kontrastnim slikama „U mraku jasminske noći“, „Ljiljani svijetle“, koji kao i „bijeli oblačci“ oponiraju tami noćnog neba. I takav dojam se zadržava do posljednjih stihova: „A mjesec po grobu njenu, Cvjetne trakove lije“. U katrenima se ponavlja ista rima (drugi i četvrti stih), a zvukovni sloj ispunjava asonantno nagomilavanje glasova, *o*, „Bijeli oblačci plove“; *e* „Cvjetne trakove lije“, kao i aliteracija *l*“ Mirisna dršće lipa, Luna joj ljiljane sv'jetle.

Ćatić je dobro poznao poeziju svojih predšasnika u Bosni, ali takođe u njegovoj poeziji odjekuju i stihovi poznatih orijentalnih pjesnika koje je prevodio i o kojima je, za svoje vrijeme, vrlo meritorno pisao. Elementi filozofije sufizma i poetike divanskog pjesništva, uz već spomenutu neprevladanu opreku čulno-duhovno, prožimaju mnoge Ćatićeve stihove, uključujući i pjesme iz ciklusa *O ženi*. U *Notturmu* Đulizara „vječiti sanak snije“, a mjesec, cvijeće i mirisi sinestezijski blago uzbuđuju i zazivaju ezoterijsko. Taj svijet prožet mističnom tajnom, kao prispodoba nekog velikog vrta ili harema, asocijativno priziva orijentalne predodžbe i vjerovanja u ono

što dolazi nakon smrti a prisno konotira i ozračja priča iz čuvenog zbornika *1001 noć*, o čemu je nadhnuto pisao Dževad Karahasan u *Knjizi vrtova* (2004). U svijetu u kojem se isprepliću živi sa sjenama i titrajem onostranog svaka ljudska priča ima poznat kraj, ali je u Matoševim i Ćatićevim stihovima taj kraj vazda estetiziran i dostojanstven. U Matoševom *Notturnu* još uvijek dinamična uvodna noćna slika sela, onomatopejski orkestrirana zvukovima (lavež, cvrčanje cvrčka) i jakim mirisima, što ih porađa ljubavni čin cvijeća koje se voli s početka soneta, stišava se u drugom katrenu, da bi u konačnici sve utihnulo u noć i san. Brojni kontrasti svijetlo-tamno intenziviraju nemir, koji se stišava u posljednjem stihu, što je inače karakteristično za Matošev sonet.

OD SIMBOLA DO LIRSKOG PEJSAŽA

Slike iz prirode u različitim vidovima prisutne su u tematskom registru pjesnika moderne. Pejzaž kod Matoša po prvi put u hrvatskoj književnosti⁴ asocijativno priziva stanja i osjećanja koja pjesnik donosi u slikama prirode. Za razliku od dotadašnjeg pejzaža u hrvatskoj poeziji, Matošev poprima funkciju sredstva kojim se prenose vlastita proživljavanja i unutrašnja stanja. Priroda Matošu daje podsticaj, a on je u stihovima „oživljava“, udahnuje joj dah ljudskoga života. U jednoj od najpoznatijih pjesama *Jesenje veče*, u atmosferi zamiranja života u prirodi, koja asocijativno priziva smrt i umiranje, u posljednjoj se tercini jablan izdiže iznad posvemašnjeg horizontalnog gašenja, sumornosti i rastakanja. Isti je postupak uočljiv i u *Utjehi kose*, gdje se, istina, ne pojavljuje pejzaž, već se u okviru opjevane teme „ljubavi na odru“ scena smrti i „razgovora“ sa umrlom dragom postavlja u unutrašnji, intimni prostor. Posljednjom tercinom soneta preko simbola ženske kose, koja i nakon smrti odiše vitalnošću, prenosi se poruka sa one strane, iz vječnoga života. Ta misao dolazi kao razrješenje grča koji obuzima atmosferu pjesme i pojačava se sve dok nam se ne obznane riječi:

U dvorani kobnoj, mislima u sivim.
Samo kosa tvoja još je bila živa
Pa mi reče: - Miruj! U smrti se sniva.
(*Utjeha kose*)

Kao što primjećujemo, preko simbola života – jablana i ženske kose, u Matoševim stihovima se nadvladava doživljaj kraja i besmisla. **Ljepota** se približava Apsolutu i prkosi smrti. Ukazavši na ove podudarnosti, željeli smo podsjetiti i na povezanosti književnih tradicija, na spone koje omogućavaju da ove pjesnike danas izučavamo i tumačimo paralelno, u evropskom kontekstu i kontekstu južnoslavenske interliterarne zajednice.

ZAKLJUČAK

U Ćatićevom i Matoševom pjesništvu moderna se pojavljuje kao rezultat duha vremena, općeg ali i vlastitog proživljenog iskustva. Ona je plod susretanja sa evropskim pjesničkim konjunkturama, ali i neminovnost ‘unutarnjeg’ književnog razvoja na prostorima južnoslavenske međuknjiževne zajednice. Možemo sa sigurnošću ustvrditi da je kompleksni duh moderne u svoj raznolikosti stvaralačkih ovaploćenja, zahvaljujući pjesnicima kao što su Matoš i Ćatić obogaćen i proširen za nove nijanse čiji su matični prostor upravo južnoslavenska razmeđa tradicija i kultura. Njihovi prinosi i iskustva podloga su i recentnih teorijskih promišljanja u radovima i knjigama autora poput Zvonka Kovača i Enesa Durakovića, koji južnoslavensku interliterarnu zajednicu percipiraju ne samo kao jezičku ili prostorno-geografsku bliskost, već kao prostor književno-kulturnih prožimanja u neprekidnom dodiru i stvaralačkoj interakciji, kako smo to pokazali na primjerima Matoševe i Ćatićeve poezije.

IZVORI

1. Ćatić, Musa Ćazim (1991), *Pjesme i prepjevi*, edicija "Muslimanska književnost xx vijeka", knjiga III, Svjetlost, Sarajevo
2. Matoš, Antun Gustav (1996), *Izabrane pjesme*, (prir.) Ivo Frangeš, Matica hrvatska, Zagreb

LITERATURA

1. Begić. Midhat (1987), "Ćatićeva razdjelnost", u *Raskršća IV: bosanskohercegovačke književne teme*, Djela, knj. V, prir. Hanifa Kapidžić-Osmanagić, Veselin Masleša – Svjetlost, Sarajevo, str. 196- 207.

2. Duraković, Enes (1998), "Pjesnik na razmeđu epoha", u: *Bošnjačka književnostu književnoj kritici*, III, Alef, Sarajevo, str. 87-102.
3. Frangeš, Ivo (1986), *Nove stilističke studije*, Globus, Zagreb
4. Friedrich, Hugo (1969), *Struktura moderne lirike*, Stvarnost, Zagreb
5. Jelčić, Dubravko (1984), *Matoš*, Biblioteka Portreti, Globus, Zagreb
6. Karahasan, Dževad (2004), *Knjiga vrtova*, Conectum, Sarajevo
7. Kazaz, Enver (1997), *Musa Ćazim Ćatić: Književno naslijeđe i duh moderne*, Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, Tešanj
8. Kravar, Zoran, Dubravka Oraić Tolić (1996), *Lirika i proza Antuna Gustava Matoša*, Školska knjiga, Zagreb
9. Kovač, Zvonko (2011), *Međuknjiževne rasprave: poredbena i/ili interkulturalna povijest književnosti*, Službeni glasnik, Beograd
10. Popović, Bruno, (1972), *Matoš i nakon njega*, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
11. Rizvić, Muhsin (1994), *Panorama bošnjačke književnosti*, Ljiljan, Sarajevo
12. Spahić, Vedad (2008), *Prokrustova večernja škola*, BosniArs, Tuzla
13. Šicel, Miroslav (1966), *Matoš*, (fonoenciklopedija), NIP Panorama i Školski radio i televizija, Zagreb
14. Šicel, Miroslav (1997), *Hrvatska književnost 19. i 20. stoljeća*, Školska knjiga, Zagreb
15. Ujević, Tin (1965), *Kritike, prikazi, članci, polemike*, Sabrana djela hrvatskih pisaca, Znanje, Zagreb

TWO POETS OF MODERNIST POETRY – ANTUN GUSTAV MATOŠ I MUSA ĆAZIM ĆATIĆ

Summary:

This Paper explores in what manner the literary-historical and social circumstances connected the poetry of Antun Gustav Matoš and Musa Ćazim Ćatić. Numerous mentions of Matoš and Ćatić in the same literary-criticism and literary-historic context indicate the interpenetration of poetics of these poets, which we tried to explore on the concrete examples of their poems in a comparative approach. The symbolic interweaving of life topics into the sonnets and poems which marked the Modernist era in Croatia and in Bosnia and Herzegovina is specific for both poets. In the poetry of Ćatić and Matoš, modernist poetry appears as a result of the spirit of the times, of the general but also of their individual experience they lived through. It is a result of meeting with European poetry conjunctures but also the inevitability of the „internal“ literary development in the areas of the South-Slavic inter-literary community.

Key words: Ćatić; Matoš; Modernist poetry; poetry; Symbolism; the South-Slavic inter-literary community

Adresa autora

Authors' address

Edina Murtić

Univerzitet u Sarajevu

Filozofski fakultet

murtich@bih.net.ba